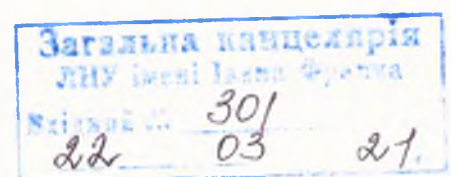

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Бенчак Олесі Федорівни «Соціологічні виміри кордонів і транскордонних взаємодій», подану на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук зі спеціальності 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Актуальність дослідження обумовлена і тим, що автор звертається до дослідження релевантних сучасних феноменів – проблем міжнародних взаємодій, процесів транскордонної співпраці та мобільності. Вони є важливими характеристиками сучасного українського суспільства, а їх вивчення відповідає сучасним трендам розвитку соціологічної науки. В сучасних умовах усе більш виразно проявляється багатовимірність прикордоння як особливого простору соціальної диференціації й інтеграції. Бенчак О.Ф. справедливо підкреслює, що залишаються невирішеними чимало важливих проблем, що стосуються соціальної сутності сучасних кордонів і транскордонних процесів і існує брак концепцій, дослідницьких інструментів та емпіричних даних у контексті транскордонних взаємодій України та країн-членів ЄС. Поза увагою дослідників залишається повсякденний досвід транскордонних взаємодій та практик перетину кордону. Таким чином, теоретична актуальність дослідження зумовлена браком методологічного та методичного забезпечення, а відтак і конкретно-емпіричних знань із галузі соціологічного вивчення транскордонної мобільності та співробітництва як основних форм транскордонних взаємодій.

Ми цілком згодні з позицією Бенчак О.Ф., що тематика соціально-практичного управління транскордонними взаємодіями на європейському континенті не отримала в соціології належну розробку і практична актуальність дослідження зумовлена необхідністю соціологічного супроводу транскордонного співробітництва, моніторингу динаміки існуючих викликів

у сфері транскордонної співпраці та мобільності населення, а також інституційних відповідей на них.

Подана до захисту дисертація характеризується концептуальною виваженістю, методологічною ретельністю. Дисертантка переконливо викладає науковий апарат дисертації, що повно реалізується в змістовній частині та висновках.

Окремої уваги заслуговує емпіричний матеріал, що покладено в основу статистичного аналізу, проведеного здобувачем. Висновки авторки базуються на солідній емпіричній базі, зокрема на моніторинговому опитуванні «Інформаційне забезпечення та імплементація інноваційних підходів у транскордонному співробітництві Словаччини і України», проведені в Закарпатській області (Україна, 2017 р; n=498) та Кошицькому і Пряшівському самоврядних краях (Словаччина, 2017 р.; n=487); на експертних інтерв'ю з українськими та словацькими фахівцями у галузі транскордонного співробітництва, реалізовані в 2020 р. (n=18); та на результатах вторинного аналізу баз даних, зокрема бази Eurobarometer (Flash Eurobarometer; 2015 р.; n=422).

Загальний задум роботи, що орієнтує її мету та завдання, полягає у виявленні та соціологічній концептуалізації феномену кордонів і транскордонних взаємодій у контексті сучасної теоретичної соціології. Дисертантка ґрунтовно доводить доцільність використання трьох вимірів транскордонних взаємодій, локалізованих на міждержавному кордоні та прикордонні: інституційного, соціально-економічного і соціокультурного.

Вирішення завдань дослідження, серед яких окреслення методологічних та методичних засад вивчення транскордонних взаємодій з позиції їх розуміння як динамічних соціально детермінованих явищ, у яких актуалізуються основні форми транскордонних взаємодій у єдності їх об'єктивних умов і суб'єктивних чинників відображена логічною розгортою конкретних дослідницьких завдань, які дисертантка в цілому розв'язала.

Заслуговує на підтримку, на наш погляд, трактування Бенчак О.Ф. кордону і транскордонних взаємодій як неадитивних систем різного роду складності, які слугують інтенсивним процесам соціальної диференціації та інтеграції відповідно до «старих» (расові, етнічні, економічні, гендерні) і «нових» (громадянство, законослухняність, політичні погляди) соціальних відмінностей, а тому є відображенням соціального порядку кожної з країн.

В дисертації обґрунтовані інституціональний, соціально-економічний та соціокультурний виміри транскордонних взаємодій. Дисертантка справедливо підкреслює, що кордон означає соціальні ієрархії, ідентичності та лояльності, встановлює бар'єри та соціальні дистанції. Крім того дисертантка вказує на те, що у просторі прикордоння формуються нові соціальні групи, практики та межові (маргінальні) ідентичності. Окремо прикордоння в дисертації розглядається як простір реалізації практик виробництва, споживання, обміну та місце актуалізації соціального самопочуття жителів прикордоння.

Вдалим на нашу думку в роботі є виокремлення дисциплінарних особливостей дослідження проблематики прикордоння та транскордонних взаємодій і з'ясовано особливості їх соціологічної інтерпретації. Дисертантка наголошує на тому, що особливості соціологічного підходу полягають у дотриманні двох когнітивних принципів: 1) принципу генетично-функціонального аналізу об'єкта; 2) принципу єдності теоретико-методологічного та емпіричного рівнів дослідження. На її думку, з якою ми погоджуємося, поєднання цих двох підходів у дослідженні системи становить зміст генетично-функціонального (структурного) аналізу. При цьому, Бенчак О.Ф. підкреслює, що головна перевага такого аналізу полягає в тому, що він дає змогу пояснити структуру через історію, а історію об'єкта через його структуру.

Дисертаційна робота істотно поглиблює напрям соціологічних досліджень транскордонних взаємодій як елементу соціальної реальності, який стає системоутворювальним в умовах глобалізації. Обґрунтовано тезу

про те, що глобальний дискурс сприяння транскордонній мобільності населення приймається державами-націями насамперед щодо руху товарів, капіталів і обраних категорій людей, проте фактично, обмежується сек'юритизацією кордонів щодо переміщень. Інституційні практики регулювання транскордонної мобільності вдосконалюються технологічно, що тягне за собою виклики у сфері біоетики та безпеки, розширює можливості контролю державних інститутів та робить пріоритетними безпекові та медичні аспекти транскордонної мобільності. Зокрема, в дисертації йдеться про впровадження біоідентифікації особистості.

Основні положення і результати дисертаційного дослідження були представлені та обговорені на міжнародних конференціях, круглих столах та оприлюднені в 21 науковій публікації.

Характеризуючи дисертаційну роботу Бенчак О. Ф. в цілому, слід зазначити, що вона сприяє розв'язанню важливої наукової проблеми, містить обґрунтовані та достовірні наукові положення й висновки з актуальної для української і світової науки та практики тематики, які характеризуються науковою новизною. Не викликає сумніву новизна та значущість таких здобутків автора, які були отримані вперше сприяють подальшому розвитку відомих концептуальних положень та наукових підходів до вивчення й удосконалення соціологічних показників процесу міжкордонної взаємодії.

Суттєвим внеском Бенчак О.Ф. є розробка концептуальної моделі вивчення кордонів і транскордонних взаємодій, що базується на використанні трьох вимірів транскордонних взаємодій: інституційного, соціально-економічного і соціокультурного, які підтверджені факторним аналізом результатів емпіричного дослідження.

До значущих наукових результатів відносимо релевантний соціологічний понятійно-категоріальний апарат, зокрема кордон, прикордоння, транскордонні взаємодії, транскордонна мобільність та іммобільність, транскордонне співробітництво. Це дозволило Бенчак О.Ф. ґрунтовно показати, що кордон і транскордонні взаємодії слугують

інтенсивним процесам соціальної диференціації та інтеграції відповідно до традиційних і нових соціальних поділів.

На нашу думку, наукова новизна міститься в поєднанні об'єктивних та суб'єктивних характеристик кордонів і транскордонних взаємодій із застосуванням принципів постнекласичної метапарадигми вивчення зазначених процесів і явищ як соціальних конструктів.

Важливе значення для соціологічної науки мають також ті позиції новизни дисертації, які сприяють подальшому розвитку відомих концептуальних положень та наукових підходів до вивчення й удосконалення соціологічних показників процесу мобільності, зокрема Дж. Уррі для аналізу проблематики кордонів і транскордонних взаємодій. Доречно виокремлено дві тенденції у трактуванні транскордонної мобільності: перша полягає у її розумінні і як ресурсу, і як показника соціальної нерівності; друга – у наголосі на «розмиванні», або й повному нівелюванні бар'єрної функції кордонів;

На окрему увагу заслуговують аналітичний та методичний інструментарій емпіричного моніторингу ефективності соціального управління транскордонними взаємодіями на основі використання положень так званого принципу Парето та його концептуального уточнення Н. Кальдором (Nicholas Kaldor) та Дж. Хіксом (John Hicks), якій дозволив авторці розробити низку практичних рекомендацій щодо їх вдосконалення та оптимізації та виявити проблемні аспекти практик перетину кордону та запропоновано низку заходів із вирішення цих проблем.

Бенчак О.Ф. дуже вдало продовжує традицію соціологічного дослідження соціальних взаємодій на прикордонні як таких, що мають дуальні (інтегруючі та диференціюючі) соціальні функції. Її застосування в сучасних умовах дозволило збагатити соціологічне знання проявами дії цих функцій, з одного боку, в ситуації глобалізації з її інтеграційними інтенціями, нівелюванням кордонів, створенням гібридних стилів життя, характерних для прикордоння, а з другого, – в період пандемії COVID-19, яка поглибила

існуючі нерівності між мешканцями прикордонних територій через їхню належність до країн пострадянського простору або до нових членів ЄС;

Цілком згодні з Бенчак О.Ф., яка в роботі ґрунтовно доводить ідею про збільшення питомої ваги регіонів (насамперед єврорегіонів) у розвитку міжнародної взаємодії та співробітництва, коли регіональні союзи у певних прикордонних просторах за своїми ресурсами і можливостями переважають дії наднаціональних інституцій та міжнародних організацій. На цій основі здійснено соціологічну аналітику процесів формування та функціонування десяти таких єврорегіонів на прикордонні України.

Безумовно отримані дисертанткою результати та методика дисертаційного дослідження можуть бути подальшому використані для розробки і вдосконалення державних та громадських проєктів і програм, спрямованих на оптимізацію соціального управління транскордонною співпрацею; у плануванні і проведенні соціологічних моніторингів транскордонних взаємодій на західних та південних кордонах України. Отримані результати можна також корисними у викладанні навчальних дисциплін «Соціологія міжнародних відносин», «Соціологія міграції», «Соціологія глобалізації» та ін.

Логічним завершенням наукової роботи дисертанта є висновки, які презентують найцікавіші результати, проблемні питання та можливі напрями подальших досліджень.

В той же час, аналіз представленої до захисту роботи показав, що вона містить низку спірних моментів і недоліків, які знайшли своє відображення в наступних зауваженнях.

1. Дуже доцільним є, на наш погляд, використання інтерв'ю з експертами для розуміння та уточнення змісту та компонентів транскордонної взаємодії, але в тексті дисертації не розкриті способи формування вибірки експертів та концептуалізації суджень експертів (С.125-128).

2. В роботі, на наш погляд, не достатньо розкрито спосіб формування вибіркової сукупності кількісного соціологічного дослідження, як

умови забезпечення її репрезентативності до генеральної сукупності жителів прикордоння (С. 139).

3. В роботі не повною мірою розкритий та обґрунтований спосіб факторного аналізу отриманих результатів, не вказані складові укрупнених змінних, що увійшли до складу моделі та представлені в таблиці 3.12. с. 157. Крім того, на наш погляд, невдалою є назва цієї таблиці.

Втім, незважаючи на висловлені зауваження вважаю за доцільне позитивно оцінити дисертаційну роботу О.Ф. Бенчак та зробити наступний загальний висновок: Аналіз дисертації «Соціологічні виміри кордонів і транскордонних взаємодій», автореферату і публікацій свідчить, що до захисту представлене завершене наукове дослідження, яке за актуальністю, науковою новизною, достовірністю результатів та практичною значущістю відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами), які висуваються до кандидатських дисертацій та дисертантка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент:

доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної
і прикладної психології
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова

Подшивалкіна В.І.

